

Ігор Сердюк,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ НОРМА ПРАВА ПОЛОЖЕННЯМ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ НОРМ ПРАВА ТА ПОТРЕБАМ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Важливим показником техніко-юридичної досконалості законодавчих актів, які визнаються в Україні основним джерелом об'єктивного права, є законодавчі дефініції. У межах своєї доповіді я акцентую увагу на тій із них, яка вперше знайшла своє закріплення в письмовому юридичному документі вищої юридичної сили – Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX [5].

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету оцінити зміст поняття норма права, відображений у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правотворчу діяльність», на предмет його відповідності положенням сучасних теорій норм права, юридичної техніки, а також потребам юридичної практики.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання [4, с. 60-78], що дозволяють розкрити зміст припису ненормативного характеру, закріпленого в ч. 1 ст. 8 вищезгаданого закону.

Важливе значення в плані здійснення методологічної функції у межах цього дослідження має наукова стаття автора «Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять», в якій, зокрема, обґрунтовано і сучасний концепт норми права [6, с. 134-135].

У ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правотворчу діяльність» єдиний орган законодавчої влади в Україні поняття норма права визначив у такий спосіб: «це загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, що регулює суспільні відносини, яке охороняється і забезпечується державою» [5].

Аналіз вищенаведеної законодавчої дефініції дозволяє виокремити такі суттєві ознаки категорії, що складають предмет дослідження, в інтерпретації суб'єкта законотворчості:

- 1) загальнообов'язковість правила поведінки;
- 2) його формальна визначеність;
- 3) регулювання за його допомогою суспільних відносин;
- 4) охорона та забезпеченість цього правила поведінки державою.

Критично оцінюючи притаманність усіх зазначених ознак поняттю норма права, необхідно виходити з таких міркувань:

по-перше, норма права, як і будь-яка інша соціальна норма, є правилом поведінки. Хоча небезпідставним і методологічно коректним в аспекті структури норми права є твердження про те, що «правило» – це вужча категорія, оскільки воно міститься лише у диспозиції правової норми. Крім того, не зайвим буде нагадати і про те, що термін «спеціалізовані норми права» також є досить умовним, адже такі приписи нестандартного (нетипового) характеру (за винятком норм-принципів) не здійснюють регулятивної функції, оскільки не є правилами поведінки [6, с. 130];

по-друге, вживане суб'єктом законотворчості в аналізованій дефініції словосполучення «загальнообов'язкове правило поведінки» фактично вказує на використання у механізмі правового регулювання суспільних відносин лише таких способів і кореспондуючих їм різновидів норм права за характером правових приписів, як зобов'язання (зобов'язуючі норми права) та заборони (забороняючі норми права), що не відповідає реальній дійсності, адже правовій активності учасників правовідносин значною мірою сприяють саме дозволи (уповноважуючі норми права), відмова від добровільної реалізації яких до того ж не породжує негативних для суб'єктів права юридичних наслідків [6, с. 133-134].

Зважаючи на конституційний принцип, закріплений у ч. 1 ст. 24 Основного Закону Української держави і суспільства, за яким громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, вбачається методологічно коректним при формулюванні легальної дефініції поняття «норма права» послуговуватися словосполученням «правило поведінки загального характеру» на протигагу словосполученню «загальнообов'язкове правило поведінки» [6, с. 134];

по-третє, визнання того, що норми права лише регулюють суспільні відносини з необхідністю призводить до методологічно некоректного висновку про існування лише одного різновиду правил поведінки загального характеру – регулятивних норм, а також необґрунтованого і до того ж суттєвого звуження обсягу досліджуваного термінопоняття. Водночас у межах існуючої правової парадигми вчені визнають існування двох різновидів правових норм за їх функціональною спрямованістю: регулятивних і охоронних. Перші розраховані на правомірну поведінку суб'єктів права, а другі – на протиправну (неправомірну).

Обґрунтованість такого підходу до розуміння поняття норма права в аспекті законодавчої техніки підтверджується теоретичними положеннями, сформульованими Т. Подорожною. Як стверджує дослідниця, законодавчі дефініції являють собою вихідні (основоположні), самостійні та специфічні державовладні приписи, що є короткими визначеннями понять, які використовують у законодавстві. Це особливі елементи механізму правового регулювання, за допомогою яких стають зрозумілими, власне, регульовальні

й охоронні приписи суб'єкта законотворчості, закріплені в спеціалізованих нормах права. Дефініція посідає центральне місце у структурі всього тексту нормативно-правового акта: вона його смисловий центр [3, с. 149-150].

Вищенаведені умовиводи Т. Подорожної, використані як аргументи, доводять, що законодавча дефініція категорії норма права якраз і є тим вихідним приписом, який передусім вказує на наявність регульовальних і охоронних приписів суб'єкта законотворчості, і лише потім на її (законодавчої дефініції) гносеологічний потенціал у плані розуміння цих владних приписів;

по-четверте, вказівка на забезпечення правила поведінки державою з необхідністю означає і його охорону з боку держави.

Отже усе вищевикладене свідчить про недостатню техніко-юридичну досконалість дефініції поняття норма права, запропонованої суб'єктом законотворчості, а також необхідність її суттєвого корегування з урахуванням усталеної в загальнотеоретичній юридичній науці парадигми, функцію якої виконують визнані науковим загалом положення сучасної теорії норм права.

Із урахуванням такої вимоги правотворчої техніки до мови та стилю нормативно-правових актів, як стислість, однозначність і доступність для розуміння юридичної мови [2, с. 406], вважаю за необхідне внести зміни до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX та пропоную викласти її в такій редакції:

«Стаття 8. Норма права, нормативно-правовий акт

1. Норма права – це формально визначене правило поведінки загального характеру, що здійснює регулятивний та/або охоронний вплив на суспільні відносини, реалізація якого гарантована можливістю застосування державного примусу».

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 07.12.2023).

2. Куракін О. М., Сердюк І. А. Техніка правового регулювання (юридична техніка). *Теорія держави і права* : підручник / кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпро Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 402-409.

3. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : монографія. Львів : ПАІС, 2009. 196 с.

4. Правозастосовна діяльність Національної поліції. Збірник тестових завдань: навч.-метод. посібник / І. А. Сердюк, Л. М. Сердюк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 128 с.

5. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення 07.12.2023).

6. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 129-135.